

ŠAJ PES DOVAKERAS
MÔŽEME SA DOHODNÚŤ

Milena Hübschmannová

Košice 2026

Publikácia vydaná s finančnou podporou Nadácie Dobrá rómska víla Kesaj.

V roku 2025 Fond na podporu kultúry národnostných menšín SR finančne podporil preklad knihy z češtiny do slovenského a rómskeho jazyka.

Všetky práva sú vyhradené. Nijaká časť tejto knihy sa nesmie reprodukovat', ukladať do informačných systémov ani prenášať v akejkoľvek podobe či akýmkoľvek spôsobom – elektronicky, mechanicky, fotokopírovaním, nahrávaním alebo inak – bez predchádzajúceho písomného súhlasu vlastníka autorských práv.

© Milena Hübschmannová, 2002
Translation © Anna Koptová, 2026
© Nadácia Dobrá rómska víla Kesaj, 2026

ISBN 978-80-973720-3-3

Jan Horváth

Kaľi ruža

*Kaľi ruža barila,
ňiko la na sadzinda,
ňiko la na vičinda,
kaske kampiľa?
Kale jakha, kale jakha,
soske jon roven?
Ňiko pre kaľi ruža
paňi na čhivel,
lačho lav na phenel,
dikhen ake – mek dživel!
Kale jakha, kale jakha,
soske jon roven?
O šil, e bokh, o meriben,
andro jilo o pharipen –
savoro chaľas e kaľi ruža –
mek adaj barol.
Kale jakha, kale jakha,
soske jon asan?
Koja kaľi ruža
imar nane korkori,
hin la parňi pheňori,
save šukar hine jekh paš aver!
Savoreha pen ulaven,
jekh paš aver chudela,
te merel na dela.*

Černá růže

Černá růže vyrostla
nezvaná, nechtěná,
nezasazená.
Komu je třeba?
Černé oči, černé oči,
proč pláčou?
Není kdo by černou růží
zalil, kdo by jí
dobré slovo dal –
a přece tu roste dál.
Černé oči, černé oči,
proč pláčou?
Zakoušela hlad a bídu,
mráz, vyprahlost, žal,
kdo se slitoval?
A přece tu roste dál.
Černé oči, černé oči,
proč se usmívají?
Že ta černá růže
sama už není,
bílá sestra roste vedle ní,
jak jsou krásné vedle sebe!
O všechno se podělí,
spolu porostou
a jedna druhé nedá zahynout.

OBSAH

7		Úvodné slovo
18	I.	Kto sú slovenskí Rómovia
43	II.	Slovo rómskej poetke
48	III.	Krútime hlavou všetci rovnako?
57	IV.	<i>Romano nav – gadžikano nav</i> Rómske meno – nerómske meno
66	V.	Pootvor dvere – o rómskom etnolekte češtiny
79	VI.	Nech sa vyslovia Rómovia Spomienky piatich Rómov na ich zážitky z prvej triedy
91	VII.	Vôl, krava, hus – a jazykový štýl
100	VIII.	Angela Žigová: Náš jazyk
104	IX.	Ned'akuj, ned'akuj, nie si u gadžov
110	X.	Slovo dvom rómskym novinárom
117	XI.	Aby deti Odžibwejov, Mohawkov, Inuitov...Rómov dosiahli rovnaké vzdelanie ako ostatní
122		Slovo redakcie

ANDRETHODO

125		Angluno lav
138	I.	Ko hine o slovačika Roma
163	II.	Lav romaňa poetkatar
168	III.	Bond'aras le šereha savore jekh?
177	IV.	Romano nav – gadžikano nav
186	V.	Phundrav o vudar pre jepaš – pal o romano etnolektos čechiko čhibatar
200	VI.	Mi vakeren o Roma; Pandž Roma leperen, so predžid'ile andre angluňi klasa
212	VII.	Guruv, guruvňi, papin – u čhibakero štilos
221	VIII.	E Angela Žigovo: Amari čhib
225	IX.	Ma paľiker, ma paľiker, na sal ko gadže
231	X.	Lava duje romane novinarendar
238	XI.	Kaj o čhave Odžibwejengere, Mohawkengere, Inuitengere...Romengere te chuden ajso sikhaviben sar savore aver
244		Literatura
245		Cikno romano-slovačiko lavengero

ÚVODNÉ SLOVO

o ochote a schopnosti sa dorozumieť
o sile stereotypu
o humánnych a nehumánnych reakciách na odlišnosť
o mylnej predstave civilizačnej nadradenosti
a
o tom, ako som sa začala učiť rómsky jazyk

Berte, prosím, túto knižočku len ako skicu k dielu, ktoré by malo byť – a hádam raz aj bude – napísané: o porozumení medzi Rómami a Nerómami. Hoci dejiny znovu a znovu potláčajú nádej nečakane desivými argumentmi a sponchybujú, či vôbec dôjde k porozumeniu medzi ľuďmi rôznych národností, rás a kultúr, predsa len chceme veriť, že k nemu dôjde. Totiž – nedôjde. Nie samo od seba. Až vtedy, keď každý človek pochopí, že sám musí niečo urobiť pre to, aby porozumel druhému. Nie je čistejší zdroj radosti a nádeje než poznanie, že za rôznymi tvarmi sa ukrýva jednota, že zdanlivo nezrozumiteľné odlišnosti vyvierajú z jednej podstaty. Každá etnická pospolitosť má svoju špecifickú komunikačnú symboliku – jazyk a kultúrne zvyklosti – ktoré sa z generácie na generáciu vyvíjajú, pozmeňujú, dopĺňajú a cizelujú, aby sa jej príslušníci mohli navzájom dorozumieť. Nedorozumenie je zdrojom konfliktov. A kto chce žiť v konfliktoch so svojim okolím? Každý človek túži po mieri, po harmónii, po šťastí... Prajeme si „šťastie, zdravie, pokoj svätý“. Rómovia si želajú *t'aves sasto the bachtalo* – buď zdravý a šťastný – alebo *mi del o Del bacht sast'ipen* – daj Bože šťastie a zdravie. Hádam nejestvuje jazyk na svete, v ktorom by nebolo nejakou ustálenou formou vyjadrené pranie zdravia, šťastia, pohody, harmónie, pokoja a mieru. Prečo sa teda toto základné pranie všetkých ľudí ešte nenaplnilo? Na túto otázku nechcem ponúkať jednoduché odpovede. Rada by som len poukázala na niektoré javy, ku ktorým dochádza, keď sa stretnú dve odlišné kultúrno-komunikačné symboliky – na to, ako reagujú predstavitelia jednej etnokultúrnej pospolitosti na odlišnosť inej národnej skupiny po tom, čo ich dejiny priviedli na spoločné územie.

Vychádzajme z etymológie slova kultúra. Pôvodný význam slov často odhaľuje ich primárny existenčno-spoločenský zmysel. Výraz „kultúra“ súvisí s latinským slovom *cultivare* – obrábať, pestovať, zúrodňovať. Animálna bytosť sa teda postupne stáva človekom v procese kultivácie, keď je „obrábaná“ kultúrou, ktorá sa sprostredkúva prostredníctvom špecificky ľudskej komunikačnej symboliky, teda jazyka. Človek sa kultúre učí už od narodenia. Rómske sloveso *sikh'ol* „učiť sa“ zároveň znamená aj „zvykať si“. Sloveso *sikhavel* „učiť“ je sémanticky odvodené od pôvodného významu „ukazovať“. Spojenie týchto významov je veľmi výpovedné: naznačuje, že človek sa učí tým, že napodobňuje to, čo sa mu ukazuje, a zároveň si na to zvyká. Ide o primárny, základný spôsob učenia a osvojovania si sveta. Popri ňom sa neskôr rozvinulo teoretické učenie, ktoré zvyklosti vysvetľu-

je, zdôvodňuje a často aj ideologizuje. V každom prípade však jedným z kľúčových aspektov multidimenzionálneho fenoménu kultúry – konkrétne procesu, ktorým si ju jednotlivec osvojuje a ktorým sa v ňom upevňuje – je zvyk, resp. stereotyp.

Dieťa od malička dennodenne pozoruje, ako sa správajú ľudia okolo neho. Kultúrne správanie je zároveň ideovo potvrdzované vo verbálnej rovine – prísloviami, porekadlami, stereotypnými príkazmi rodičov a starších či ustáleným nabádaním, ako sa správať. Zároveň sa človek *sikh'lol e čhib* – učí sa jazyk a zvyká si na jazyk, prostredníctvom ktorého je mu kultúra sprítomňovaná. Učí sa a zvyká si na prepojenie medzi slovom a významom, medzi gestom a jeho významom, mimikou a významom, ako aj medzi správaním a jeho spoločenským významom. Tento nesmierne dôležitý zvyk má však jednu zásadnú nevýhodu. Ľudová múdrosť ju vyjadruje v prísloviach, ako napríklad: „Zvyk je železná košeľa“, *So sikh'los ciknovarbaste, džal tuha dži ko meriben* – čo sa naučíš v detstve, ide s tebou až do smrti. Alebo *So sal sikhado, olear na denašeha* – doslova: pred tým, na čo si si zvykol, neutečieš. Iný variant tohto rómskeho príslovia hovorí: *Sigeder denašeha le rivestar, sar olear, so sal sikhado* – skôr utečieš pred vlkom než pred zvykom.

Ak sa stretnú dve etnokultúrne spoločenstvá, stretávajú sa zároveň aj dva rozsiahle, štrukturálne prepojené súbory odlišných zvykov. Vlastné kultúrne stereotypy a zvyklosti viac či menej determinujú a obmedzujú každé spoločenstvo ako celok aj každého jednotlivca. *Sako peskero pa'al* – každý verí sebe. *Sako peskere Devleha dživel* – každý žije podľa svojho Pána. *Sako ča peskero džanel* – každý pozná len svoje. *Sako pa'al, hoj leskero hin jekhfeder* – každý verí, že to jeho je najlepšie. *Sako peskere dromeha* – každý ide svojou cestou. *Sako peskero ašarel* – každý chváli svoje. *Sako čiriklo peskeri gil'i gil'avel* – každý vták spieva svoju pieseň. Séria týchto ustálených výrokov a prísloví naznačuje, ako dobre si Rómovia uvedomujú, čo znamená, keď si človek zvykne na „svoje“, a aká silná je moc zvyku.

Vyzliecť si železnú košeľu je náročné. Nebezpečné. Čo si oblečiem namiesto nej? Čo zahalí moju zraniteľnú obnaženosť? Čo ma bude chrániť? Mám sa azda prispôbiť tomu druhému, keď *amen sam amen – aver hin aver*; my sme my a druhí sú iní? *Miri čhib žuži, aver phageren e čhib* – môj jazyk je čistý, ostatní komolia reč. Človek často neverí sám sebe, že by sa mohol naučiť niečo nové. Niekde v hĺbke duše sa podceňuje – a preto nie je ochotný učiť sa, privyknuť

na predstavu, že to *aver* – druhý, iné – má rovnaké právo na existenciu ako to *miro*, moje. Že nielen ja, ale aj tí *aver* – druhí, iní – *ašaren peskeri čhib*, chvália svoj jazyk a *gilaven peskeri gil'i*, spievajú svoju pieseň. Alebo je to naopak? Je tu azda najprv neochota uznať rovnoprávnosť odlišností a z nej potom vyplýva neschopnosť porozumieť inej komunikačnej symbolike, tolerovať jej svojbytnosť, vykročiť v ústrety odlišnému komunikačnému partnerovi a spolu s ním vytvárať nové komunikačné pravidlá? Také, ktoré nebudú znásilňovať ani mňa, ani jeho; ktoré budú vyhovovať nám obom a prispejú k pohode nášho spolunažívania?

Neochota a neschopnosť komunikovať s odlišnosťou sú atavistické vlastnosti človeka. Vlastnosti, ktoré ho ťahajú späť k jeho zvieraciemu prvopočiatku. Ich podstatou je strach – o vlastné ego, o vlastný maličký priestor. Samofúbosť. Pýcha. Budem vyzerat' „hlúpejší“, „slabší“, „bezmocnejší“, ak to budem ja, kto prvý ustúpi od svojho zvyku, od nadradenosti svojho stereotypu? Je to animálna lenivosť usudzovať? Lenivosť učiť sa niečo nové? Lenivosť vystúpiť na pozíciu vyššiu než „ja“, „moje“, „my“ – a z tejto výšky uvidieť, že do „my“ patria aj „oni“? Najhorším prejavom lenivosti je nechut' a neschopnosť vystúpiť z naučeného stereotypu. Znamená to totiž vynaložiť oveľa viac vedomého, emocionálneho a intelektuálneho úsilia, než vyberať v pote tváre celý deň vyorané zemiaky, alebo sa naučiť naspamäť tisíce strán na skúšku z anatómie.

Neochota a neschopnosť sa navzájom posilňujú a nadobúdajú tvar desivej neústupčivosti, ktorá vedie k agresii, konfliktom a tragédiám – osobným i kolektívnym, dejinným.

V dejinách národov či etnokultúrnych spoločností môžeme, žiaľ, až dodnes sledovať rôzne animálne komunikačné modely – modely poznačené neochotou a neschopnosťou vzájomne si porozumieť. Nehumánnosť sa výrazne prejavuje najmä v historických typoch spoločenských reakcií na etnokultúrnu odlišnosť minorít. Ešte zreteľnejšie sa postoj majoritných spoločností vyostruje v prípadoch, keď je odlišnosť menšiny zvýraznená odlišným antropologickým typom. Takáto etnická menšina sa potom na prvý pohľad javí ako „podozrivá“ už len tým, že jej príslušníci majú inú farbu pleti alebo odlišné fyzické črty. Prvý nemecký kronikár, ktorý podrobnejšie opisuje Rómov, Hermann Cornerus, uvádza v práci dokončenej v roku 1435: „...majú škaredé postavy, sú čierni ako Tatári...“ (Gronemeyer, 1987).

Ak človek podlieha animálnym zložkám svojej bytosti a neusmerňuje ich tým, čo je v ňom humánne, potom už prvý kontakt s odlišnosťou v ňom vyvoláva negatívnu reakciu: neistotu, strach, podozrenie či agresiu. Drobný psychologicko-etnologický dôkaz môžeme nájsť v rozdielnom ponímaní všeobecnej viery v uhranutie: zatiaľ čo Česi verili (alebo veria), že uhrančivé oči sú čierne, Indovia sú presvedčení, že uhranutie spôsobujú oči modré. Ide teda o poveru, podľa ktorej „zlo“ pochádza z toho, čo je iné, odlišné.

Ako reagovali v dejinách mocenské majoritné spoločnosti na odlišnosť etnokultúrnych či rasových menšín, s ktorými zdieľali spoločné územie? Aké typy reakcií prichádzali do úvahy a akým spôsobom sa tieto modely uplatňovali?

Najprimitívnejšou, animálnou reakciou je snaha toho druhého, odlišného, zo spoločného územia odstrániť. Spoločné územie si silnejší prisvojuje ako svoje vlastné. Silnejším býva spravidla ten početnejší – „*kaj but džene, odoj zor*“ - kde je veľa ľudí, tam je sila. V dejinách pritom nezáležalo na tom, kto na spoločné územie prišiel skôr, či mocenská väčšina alebo menšina. Európski Američania, ktorí obsadili Nový svet o mnoho storočí neskôr než jeho pôvodní obyvatelia, zaobchádzali s Indiánmi a Inuitmi podobne, ako Európania s cigánmi, prichádzajúcimi do „obsadenej“ Európy medzi jedenástym a pätnástym storočím.

Najkrutejším spôsobom odstránenia nositeľov etnokultúrnej odlišnosti zo spoločného územia je genocída. Koľko pokusov o genocídu museli vytrpieť Židia, Rómovia, Indiáni či pôvodní obyvatelia Austrálie? Aj keď sa niektoré z týchto pokusov „podarili“, napríklad pri vyvraždení Tasmáncov či zániku niektorých indiánskych kmeňov, zničiť život nie je jednoduché. Ten sa totiž znovu rodí a pokračuje v rodinách, ktorým sa podarilo uniknúť a prežiť.

V rámci mocenskej spoločnosti sa vždy našli jednotlivci, ktorí – či už z humanitných, alebo pragmatických dôvodov – nadväzovali s príslušníkmi menšín odlišný typ vzťahov, než aký prevládal. Práve vďaka nim mohli niektorí jednotlivci prežiť. Aj počas nacistického genocídneho vyčistiť sa našli „áriji“, ktorí ukrývali Židov, či už z humanizmu alebo z iných pohnútok. Podobne sa v období Slovenského štátu objavili aj takí gardisti, ktorí „svojich cigánov“ nedali deportovať, argumentujúc, že sú „slušní“ a zároveň predstavujú potrebnú pracovnú silu. Takéto situácie sa v rôznych podobách opakovali aj v minulosti.

Genocída – snaha odstrániť odlišnosť partnera likvidáciou jeho fyzickej existencie – sa ukázala ako neúspešná. Ďalšou animálnou reakciou na odlišnosť etnokultúrnej menšiny bola snaha vyhnat' ju zo spoločného územia, alebo jej na tomto území vymedziť uzatvorené enklávy, getá. Až dnes naplno vychádzajú najavo otrasné fakty o deportáciách etnických menšín (Čečencov, Ingušov, krymských Tatárov a i.) v bývalom Sovietskom zväze. Koľkokrát boli v priebehu histórie vyhánané židovské komunity z území, ktoré si európske národy prisvojili ako „svoje“? Koľko ediktov nariaďujúcich vyhnanie Rómov bolo vydaných?

Profesor Texaskej univerzity v Austine Ian Hancock, sám Róm, podáva v článku *Gypsy History in Germany and Neighboring Lands* (1991) chronologický prehľad vyhost'ovacích a deportačných zákonov, ktoré postihovali Rómov v strednej Európe krátko po ich príchode. Podľa autora sa prvá zmienka o Rómoch v Nemecku datuje do roku 1407 a už o deväť rokov neskôr, v roku 1416, bol vydaný edikt, ktorý nariaďoval ich vyhnanie zo zeme. Do roku 1774 bolo v Nemecku vydaných štyridsaťosem takýchto zákonov.

Getizácia je len inou formou vylúčenia zo spoločného územia a zo spoločnosti: židovské getá, rómske osady, rezervácie Indiánov či pôvodných obyvateľov Austrálie.

Rozširujúca sa civilizácia však ponecháva čoraz menej voľného priestoru. Zároveň si vyžaduje stále viac „pohonných síl“ pre svoj rozvoj – síl ľudských, pracovných, námezdnych. Prečo teda nevyužiť aj etnokultúrne menšiny? Ich odlišnosť je však nežiaduca, nezapadá do reprodukčných štruktúr majoritnej spoločnosti. A tak sa začína uplatňovať ďalší model reakcie majority na odlišnosť minority: pokus o jej prispôbenie, prevýchovu. Ide o snahu zbaviť ju jej svojbytnosti, jej osobitej komunikačnej symboliky, kultúry a jazyka.

Ako prvá začala systematicky uplatňovať asimilačnú politiku voči Rómom Mária Terézia. V roku 1761 vydala prvý asimilačný zákon: „Cigánom“ sa nemá hovoriť Cigáni, ale *Új Magyar* – Noví Maďari. (Nepripomína to oficiálne označenie Rómov v socialistickej Československu: „občan cigánskeho pôvodu“?) Rómovia nesmeli hovoriť svojím jazykom pod hrozbou telesných trestov, nesmeli nosiť tradičný odev, museli si meniť mená na kresťanské, remeselníci mali pracovať „ako ostatní“ a deti boli odoberané z rodín a zverené do výchovy sedliackym rodinám.

Žiadny z týchto animálnych, archetypálnych modelov, ktorými majoritné spoločnosti reagovali na odlišnosť etnokultúrnych menšín – alebo sa s nimi snažili „komunikovať“ – sa neukázal ako životaschopný. Preto ľudstvo hľadá iné cesty. Hľadalo ich vždy, no dlho len prostredníctvom jednotlivcov, ktorí boli neraz umlčivani, keď si dovolili spochybniť predstavu, že vesmír sa točí okolo „našej“ zeme. Dnes, keď je naša planéta preľudnená, vyčerpaná a ohrozená, týchto hľadajúcich pribúda. Základným cieľom je nájsť model umožňujúci nekonfliktnú komunikáciu medzi ľuďmi rôznych kultúr, národov a etnických či rasových skupín – bez ohľadu na to, či patria k majorite alebo minorite – ktorý by v konečnom dôsledku mohol viesť k harmonickej komunikácii ľudstva s vesmírom.

Ako však definovať a realizovať humánný model komunikácie, ktorý počíta s prirodzenou odlišnosťou ľudí a ich kultúr? Podstata spočíva v ochote dorozumieť sa, pochopiť a tolerovať druhého. *Sako čiriklo mi peskeri giľi gilavel* – nech každý vták spieva svoju pieseň. No ako hovorí príslovie: *šukares phenel pes, phares kerel pes* – pekne sa hovorí, ťažko sa koná.

Kým sa naučíme spolu „spievať“ tak, aby sme si navzájom neprekážali a zároveň si rozumeli, bude potrebné vynaložiť veľa úsilia, výchovy a vzdelávania – kultivácie v akejsi „nadkultúrnej“ kultúre. A keďže *maro na chas jekhvaristar, ale kotor po kotorestar* – chlieb sa neje naraz, ale po kúskoch – rada by som postupne predstavila niekoľko drobných poznatkov o rómskom jazyku a kultúre.

Rómovia, podobne ako mnohé iné menšiny, ktoré zdieľajú územie s jazykovo a kultúrne odlišnou majoritou, sú bilingválni a bikultúrni. Jazyk a kultúra majority pre nich nie sú cudzie. Sú – alebo by mali byť – plnoprávnymi občanmi štátu, v ktorom žijú. Nezáleží pritom na tom, že na toto územie prišli neskôr než iné etniká.

Napriek tomu sú Rómovia často vnímaní ako „hostia“. Tento pohľad pretrváva dokonca aj v odbornej literatúre, kde sa používa termín „hostiteľská krajina“. Práve tento zakorenený etnocentrizmus sťažuje ich plnohodnotnú integráciu. Očakáva sa, že budú komunikovať jazykom majority, čo im má uľahčiť sociálne a ekonomické uplatnenie. Tento jazyk však často neprijímajú ako vlastný – a zároveň si ho neosvoja v plnej miere.

Asimilačné mechanizmy – či už násilné, alebo skryté – narušili prirodzené, generáciami budované štruktúry rómskej kultúry. Rozkladali jej etické normy i estetické formy, no nedokázali ich nahradiť

plnohodnotnými mechanizmami majority. Tie totiž vznikajú postupne, v dlhodobom historickom procese.

Násilná asimilácia tak vrhá mnohých príslušníkov menšín do kultúrneho, jazykového a etického vákua. V tomto zmysle pôsobí ako kriminogénny faktor: oslabuje humanizujúce prvky minoritnej kultúry, no zároveň nedokáže adekvátne sprostredkovať humanizujúce hodnoty kultúry majoritnej.

Mala som to šťastie zažiť rómsku kultúru a jazyk ešte ako integrované, harmonicky utriedené, celistvé systémy. Slúžili účelne na to, aby Rómovia komunikovali s najmenším množstvom konfliktov vo vnútri svojich komunít a zároveň, aby komunikovali s okolitým vesmírom, ktorý im – na rozdiel od nerómskeho spoločenského prostredia – nezabraňoval v prístupe do svojich priestorov nadpismi ako „cigánom vstup zakázaný“. Preto rómska kultúra inšpiruje človeka svojím intenzívnym presahom do iných svetov. Civilizácia, ktorá je v zajatí techniky, racionalizmu a hmotných hodnôt a nenachádza uspokojenie, začína až v poslednej dobe takéto svety znovu hľadať a objavovať.

Hovoriť podrobne o tomto všetkom sa mi však v tejto malej brožúrke nepodarí. Rozhodla som sa zamerať na niektoré problémy interkultúrnej komunikácie, pri ktorej je jeden z partnerov – minoritný – nútený hovoriť jazykom ne-vlastným v ne-vlastných komunikačných situáciách. Čomu sa v takýchto situáciách nemožno vyhnúť? Tomu, aby „nekalkoval“ – to znamená, aby neprekladal hlboké štruktúry vlastného jazyka a kultúry do povrchových štruktúr cudzej komunikačnej symboliky.

Partner, ktorý je vo výhode, pretože môže komunikovať vlastným jazykom a vo vlastných komunikačných situáciách, si zvyčajne ťažkosť toho druhého neuvedomuje, interferenciu hodnotí ako chybu, niekedy až ako „provokáciu“, a potom z podobného nedorozumenia často vzniká konflikt. Keby si však človek, než začne znevažovať kultúrnu neobratnosť toho, kto hovorí ne-vlastným jazykom a ocitá sa v ne-vlastných komunikačných situáciách, dokázal predstaviť svoje pocity pri komunikácii v cudzom jazyku, svoju bezmocnosť pri hľadaní správneho výrazu a svoju bezradnosť, keď úplne nerozumie, čo mu ten druhý hovorí a čo od neho chce, azda by sa s negatívnym hodnotením partnera neponáhľal. Nepochybne každý, kto bol v cudzine a musel hovoriť cudzím jazykom, prežil nejednu trápnosť, nejednen stres, neraz pocítil únavu a napätie pri bežnej komunikácii.

Úprimne by som priala Čechom, ktorí tvrdia o Rómoch, že sú nekultúrni, aby sa zúčastnili napríklad na obrade rómskych krstín, sledovali kultivované správanie všetkých účastníkov a vnímali krásu a filozofickú hĺbku mnohých blahoprianí vyslovovaných nad malým človečikom prijímaným do ľudskej spoločnosti. Aby zažili formalizované stretnutie *pro paramisa*, na ktorom sa rozprávajú nielen fantastické hrdinské príbehy, ale vybranými slovami podľa kultúrneho poriadku sa hodnotí existencia jednotlivcov, rodín, rodov, komunity, spoločnosti, aj beh sveta, či vlastne svetov. Aby videli, ako rómsky otec učí svojho syna hrať na hudobný nástroj, ako rómska žena varí a učí variť svoje dcéry a aby strávili nejaký čas v tradičnej rómskej komunite. A aby – nie zo zlomyseľnosti, ale preto, že najlepší učiteľ je vlastná skúsenosť – prežili celý komplex stresových pocitov, ktorý sprevádza komunikáciu v ne-vlastnom jazyku a v ne-vlastnej kultúre.

Načo by mi to bolo – opýta sa predstaviteľ majority – naučiť sa algonkinský, sámsky, waleský, lužickosrbský či rómsky jazyk? Musím sa starať o biznis, objavovať chemické vzorce, vyrábať lieky, tlačiť peniaze – a na to všetko algonkinský jazyk ani jeho kultúru nepotrebujem. To ma živiť nebude. Neprivedie ma to ani k peniazom, ani k lepšiemu spoločenskému postaveniu. A aj keby som mal záujem, nemám na to čas.

Sú to zdanlivo nevyvrátiteľné argumenty a len málokto by dnes odporúčal, aby sa napríklad všetci Rusi učili vymierajúci jazyk Nanajcov, alebo aby sa Japonci hífne presúvali do niekoľkých dedín pôvodných obyvateľov – Ainov – a zdieľali s nimi krehké zvyšky ich kultúry. A predsa: už aj letný zážitok s menšinovým jazykom a kultúrou posúva väčšinovú populáciu bližšie ku kontaktu a komunikácii s minoritou. Takýto zážitok, sprostredkovaný deťom už v materskej škole, môže postupne viesť k rozvoju interkultúrnej komunikácie v jej najľudskejšej podobe.

Príslovie *Keci čhib, ajci manuš* – koľko jazykov ovládaš, toľkokrát si človekom – pôsobí ako protiváha voči tej časti nášho „ja“, ktorá sa z atavistickej neochoty či neschopnosti vyhýba komunikácii.

Osobne považujem za svoj veľký dlh voči rómskym priateľom to, že sa mi dosiaľ nepodarilo sprostredkovať širšej verejnosti poznanie ich kultúry a jazyka s takou hĺbkou a komplexnosťou, akú mi sami umožnili zažiť.

V tejto práci, ktorú vnímam skôr ako skicu, sa pokúsím poukázať predovšetkým na svojbytnosť rómčiny a na možné nedorozumenia

vznikajúce pri jej kontakte s češtinou. Zároveň upozorním na niektoré kultúrne osobitosti, ktoré s jazykom úzko súvisia alebo sa v ňom bezprostredne odrážajú.

Na záver úvodu by som rada odpovedala na otázku, ktorú dostávam pomerne často: ako som sa dostala k rómskemu jazyku a k záujmu o rómsku kultúru. Možno moja odpoveď niekomu poslúži.

K rómčine som sa dostala ako študentka indológie – študovala som hindčinu, urdčinu a bengálčinu. Keďže moja túžba navštíviť Indiu bola v päťdesiatych rokoch nereálna, začala som „Indov“ hľadať doma – v skupinkách tmavších ľudí, ktorých som stretávala v Hloubětíne, Libni či vo Vysočanoch. Boli nápadne podobní mojim indickým známym, ktorí v tom čase študovali v Československu.

Počas študentskej brigády v Ostrave som pracovala v blízkosti jednej takejto skupiny a mohla som zblízka počúvať ich reč. S úžasom som v nej rozoznávala hindské slová, prípadne slová jazyka hindčiny veľmi blízkeho. Často opakované *šun!* nemohlo byť nič iné než hindské *sun!* – počúvaj; *dikh!* zodpovedalo *dekh!* – pozri; a *kale bala*, ospevované v piesňach, pripomínalo hindské *kale bal* – čierne vlasy.

Až oveľa neskôr som sa dozvedela, že napríklad v najstaršom zázname rómčiny z roku 1597 tvoria slová indického pôvodu až sedemdesiat percent. Hoci ide o skromný súpis – obsahuje len 71 slov – naznačuje, koľko si rómčina zachovala zo svojho pôvodného jazykového základu. Tento súbor, v ktorom boli rómske slová považované za núbijské, publikoval v Leydene Bonaventura Vulcanius v diele *De literis et lingua Getarum sive Gothorum*.

V čase svojho ostravského objavu som o Rómoch nevedela takmer nič – ani to, že sami seba nazývajú Rómovia. Poznala som ich len pod označením „cigáni“ a jediné, čo som o nich v detstve počula, bolo varovanie, že ma unesú, ak nepôjdem zo školy priamo domov. Tak ma strašila stará mama: „Zoberú ťa cigáni.“ O to paradoxnejšie na mňa pôsobilo, keď som o dvadsať rokov neskôr v rómskej osade počúvala babičky strašiť svoje vnúčatá opačne: *Ma ker bibacht, lela tut o gadžo!* – Nevyvádžaj, zoberie ťa gadžo!

Zdalo sa mi neuveriteľné, že „výhonky Indie“ možno nájsť až v Československu. Svoju túžbu po Indii som si začala naplňovať v rómskych rodinách – doslova som hltala jazyk, rozprávky, piesne, príslovia, hádanky aj fascinujúce rozprávania o „neskutočných skutočnostiach“. Bola som prijatá s láskou, úctou a úprimným záujmom, štedro

pohostená sotva som ako cudzí človek vstúpila do domu a pozdravila: *Mi del o Del lačho d'ives* – Daj Bože dobrý deň.

Dodnes cítim určitú bezmocnosť, že túto skúsenosť nedokážem plnohodnotne sprostredkovať Nerómom, ktorí sa Rómom obávajú. Až dnes, keď ma niektorí mladí Rómovia, ktorí už nehovoria po rómsky, dráždia svojim neštandardným či „hrubým“ českým prejavom, si naplno uvedomujem trpezlivosť mojich rómskych priateľov s mojou vlastnou rómčinou, ktorá bola spočiatku nepochybné plná chýb a neobratností.

Moje povolanie – či skôr poslanie – mi poskytovalo jednu zásadnú výhodu: neprichádzala som poučovať, ale učiť sa. Žiak prirodzene cíti voči učiteľovi úctu a vďačnosť – aspoň dobrý žiak voči dobrému učiteľovi. V indickej tradícii je tento vzťah hlboko zakorenený: žiak vzhliada k učiteľovi s rešpektom a učiteľ sa s porozumením skláňa k žiakovi. V kontakte s Rómami som sa snažila túto úctu a vďačnosť prejavovať – a podľa príslovia *Pa'iv des, pa'iv chudes* – dáš úctu, dostaneš úctu, sa mi vracala: nezištne, úprimne a bez pretvárinky.

S mojimi rómskymi známymi sa mi vždy hovorilo prirodzenejšie po rómsky. Až pri sledovaní televíznych reportáží, v ktorých sú Rómovia nútení vyjadrovať sa po česky, si začínam uvedomovať aj racionálnu stránku svojich pocitov. Rómsky prejav mnohých z nich je plynulý, bohatý, harmonický a štylisticky čistý – v súlade s ich vnútorným svetom. Osobnosť, ktorá takto komunikuje, pôsobí uvoľnene, bez napätia a neistoty maskovanej zdanlivým sebedevomím či aroganciou. Nerómska verejnosť by možno vnímala Rómov celkom inak, keby ich dokázala vidieť ako Rómov – a nie ako „nepodarených“ Čechov cigánskeho pôvodu.